

HÜLLŐK A SPÁJZBAN ÉS A VITRINBEN

Írta: Buzás Balázs

Már-már alapelvnek számít, hogy egy ország herpetofaunájával történő ismerkedést nem a terepen, hanem a helyi piacon célszerű kezdeni. Így van ez Ázsiában és Afrikában is... Ezúttal az utóbbi kontinens északi bazarjaiba kalauzoljuk el az olvasót, hogy feltárjuk a szárított kaméleonok, porrá őrölt tüskésfarkúgyíkok és társaik, a madzagvégen, ketrecben, kalitkában, kartondobozban tengődő teknősök vagy üveg alatt ragasztóval fixált szarvasvipera titkát.

Észak-Afrika fő turista célállomásai – Tunézia, Egyiptom és Marokkó – sajátos, az odalátogatók számára némiképp bizarr élővilágnak adnak otthont. A „sivatagba” induló utasok első kérdései nem a homokra és az ott élő emberekre irányulnak, hanem a veszélyes csúszómászók iránt érdeklődve, a skorpiókra és mérgekgyíkokra terelik a szót. A kalandtúrákat szervező helyi cégek emberei ezen csak mosolyognak, de valójában ők is rettegnek ezen állatoktól, ellentétben a terepen mozgó tehahajcsárokkal és nomád pásztorokkal, akik némi baksis reményében előszeretettel mutogatják a sivatag élőlényeit. A fotós megálló alkalmával a helyiek nemcsak kőületeket és apró emléktárgyakat, hanem élő tüskésfarkúgyíkokat (*Uromastix* spp.), szárazfölditeknősöket (*Testudo* spp.) és kaméleonokat (*Chamaeleo* spp.) kínálnak eladásra. Persze a turisták zömének esze ágában sincs megvenni ezeket, legfeljebb undorukat legyőzve lefényképezik őket – viszont az útszélén vagy helyi zöldségpiacon árult hüllők már a fazékban végzik.

Alapjában véve három csoportra oszthatjuk a piacot. Kialakulását tekintve első a hagyományos népi gyógyászatot ellátóké, akik fűszerbazároknál és vajjásoknál terítik az árut. Itt szinte mindent el lehet adni, hiszen az észak-afrikai kultúrákban a néphagyomány útján terjedő gyógymódok alapanyagait nemcsak a gyógynövények, de az állati maradványok is alkotják. Ez remekül kiegészül a mendemondákon alapuló hiedelmekkel, amelyek nem egy esetben varázserővel ruházzák fel ezen élőlényeket. A fűszer- és gyógynövény-árusok remekül kombinálják eme két dolgot, így üzleteikben mindig tartanak élő vagy holt állatokat. A plafonról lógó, félig száradt tarajos sül (*Hystrix cristata*)

A turisták „túlélni” jönnek a sivatagba, és ajándékot is ennek alátámasztására vesznek. A tunéziai bazároknál árusított preparált skorpiók számát még becsülni sem lehet

Egy népszerű turista célpont – a hegyvidéki oázisok – sem mentes az állatbemutatóktól. Madzagvégen szelídített, tüskésfarkúgyík szín pompás példánya

A szerző fényképe

vagy gazella (*Gazella* sp.) bőre éppúgy misztikumot sugall, mint a kalitkában tartott közönséges kaméleon (*Chamaeleo chamaeleon*), amely ketrecbe zárt apró sárkányként a gonoszt hivatott megtestesíteni. Persze csak első látásra, mert a valóságban teljesen más a funkciója. Mágikus erő birtokosának vélik, és ártalmatlan mivolta ellenére rettegnek tőle. (Habár az arab országokra nem jellemző a lopás, Afrika más vidékein a terepjáró kormányára helyezett kaméleon a legbiztosabb lopásgátló.) Harapását, sőt, sok vidéken a nézését is halálosnak tartják még azok is, akik nem hisznek a lélekvándorlásban, és előző életükben sem légyként zümmögtek a bazár húspiacán.

A legtöbb, eladásra kínált kaméleonnal Marokkóban találkozhatunk. A nagyobb városok (Marrakech, Féz) bazárjaiban esetenként 100-200 példányt is kínálnak eladásra. A bazári árusok sokszor még a kaméleon pontos étrendjét sem ismerik, és bizton állítják, hogy e hüllő szimplán mentalevelekkel felnevelhető. Mondani sem kell, hogy ezen étrend a biztos halálat jelent, hiszen kizárólag élő eleséget fogyasztanak. A felvilágosultabb helyi emberek azért vásárolnak eleven kaméleonokat, hogy azok a kertben háziállatként éldegélve összefogdossák a rovarokat. A populáció stabilitását jelzi, hogy ez több száz éve így megy, és valószínűleg még nem tévedt arra kelet-európai állatkereskedő...

A mentalevelen „nevelt” kaméleonok apró hulláit sem vetik a kóbor macskák elé. A melegben hamar mumifikálódó testek a házban a falra akasztva a kószáló rossz szellemek elleni riasztószerként még jó szolgálatot tehetnek. Tunéziai hagyomány, hogy a ház alapjain kaméleont áldoznak és égetnek, így védve a készülő épületet az „gonosz szemétől”. Hasonló praktika, hogy azok az asszonyok, akik megcsalva érzik magukat, titokban kaméleoncsontokat kevernek férjük ételébe, ezzel visszanyerve annak hűségét. A száritott nőstény kaméleonokat és a bennük lévő apró tojásokat afrodiziákumként (nemiszerként) is használják.

A nyugat-szaharai nomádok hite szerint a kaméleon tojása és húsa bőrből dörzsölve hatásos gyógyír a skorpió szúrására. Ellenben a kaméleon halálos ellenesége a szarvasvipérának (*Cerastes* sp.). Ha meglátja az alvó kígyót, fölé mászik egy bokorra és mérgező nyálát pont annak szarvai közé lövi a nyelvvel, elpusztítva a mit sem sejtő mérgekígyót...

Frissen befogott, még aránylag jó bőrből lévő sivatagi varánusz, a sivatagi „kék emberek” ruháját viselő vajákos ember kezében...

...ugyanaz a varánusz egy hónappal később. Djemaa el Fna, Marrakesh, Marokkó

A bazári gyíkok közé tartoznak még a nagyra növő és látványos színeiben pompázó tuskésfarkúgyíkok (*Uromastix* spp.), amelyeket madzagra kötve „bátran” mutogatnak Marokkó- és Tunézia-szerte. Teszik ezt annak ellenére, hogy a hiedelem szerint a nagyobb gyíkok (*Agama imparealis*, *Trapelus mutabilis* stb.) harapása mérgező. Száritott és kitömött példányai-

Fiatal szárazfölditeknősök egy plafonról lógó apró kalitkában. Marrakesh, Marokkó

TETEMET EMLÉKBE?

Az észak-afrikai bazároknak térdig gázolhatunk szárazfölditeknősökben. Marokkószerte különösen kétfajta felhasználási módjuk népszerű: fűjtatót, illetve bendzsóra emlékeztető hangszert készítenek a páncéljukból. Bár a kuruzslásban és a mágiában is megvan a maguk hagyományos helye, az e célból másvilágra küldött példányok száma eltölpül az emléktárgykészítés ürügyén hidegre tetek száma mellett. Tekintve, hogy a teknősök olykor ürületet is fogyasztanak, az iszlám tisztátalannak tartja őket. Tojásuk és húruk azért zárójelenen a gyomorbag és láz ellenszere, vérük pedig halálbiztosan eltünteti minden borzalmas ragyát. Némely faluhelyen úgy félnek tőlük, mint a tüztől, mert ha egy kisdud véletlenül meghallja egy megriadt *Testudo* szisszenését, garantáltan megsüketül. Ezek után nem is csoda, hogy egy hatalmas sziklát vágnak hozzá, még mielőtt teknőcünknek egyáltalán észbe juthatna megriadni. Másutt a szárazfölditeknősök kedvezőbb fogadtatásban részesülnek, ugyanis még a kígyókénál is nagyobb varázserőt tulajdonítanak nekik. Előszertettel tartják tehát őket a ház körül, hiszen a csúszómászók így széles ívben elkerülik a környéket. A szent források közelében élő víziteknősökben a dzsinnt – vízszellemet – látják, és egyetlen halandó sem kockáztatná meg, hogy kezét – követ vagy furkót – emeljen rájuk, mert az rettenetes balszerencsével járna.

Az emléktárgy-kereskedelem léptéke az elmúlt években/évtizedekben alig-alig csökkent, pedig a bendzsógyártás csöppet sem hagyományos iparág. Az egész a tömegexportok korában – az 1947 és 1976 közötti időszakban – egyetlen megfontolásból alakult ki: hogy megpróbálják hasznosítani az idő előtt elhullott állatok tetemét. Hasonló hangszerek egyébként lopótköböl és kerámiából is készülnek, ezért ha a szívünk szakad meg egy efféle giccseről, inkább az alternatívákból válasszunk – így a vámvizsgálatkor a gumikesztyűs motozást is megúszhatjuk! Tunéziában szintén széles körben elterjedt az élő és holt teknősök árusítása. A frissen kikelt vagy növedék állatokat parányi ketrecekbe gyömöszölik. Darabjuk alku nélkül 1 euro. Elméletben törvény tiltja ezt a tevékenységet, a gyakorlatban azonban senki sem törődik a betartásával. Az ország ugyanakkor az illegálisan begyűjtött állatok elosztóközpontjaként is működik, ahonnan Európába csempészik a teknősöket. Az emléktárgyipar kétség kívül súlyos hatással van az észak-afrikai populációkra, ezért a helyi természetvédelem elsődleges feladata a turisták megfelelő tájékoztatása (volna).

F. B.

kat is árulják, de azokat inkább csak dísznek vagy mágikus dekorációnak szánják. Bőrükből – akárcsak a sivatagi varánuszokéból (*Varanus griseus*) – dísztrörök tokja és dobok készülnek. A Dél-Marokkóban élő nomádok a bevarrt szájú Werner-tuskésfarkúgyíkot (*Uromastyx acanthinura*

wernerii) gyerekjátékként kezelik, míg egyes sivatagi törzseknél teste cumisüvegeként funkcionál, amelyből leleményesen akár négyesikrek is táplálkozhatnak. Hitük szerint őseik lelke költözik a nagyobb gyíkokba, így azokat szentként tisztelik és nem bántják. A part menti települések la-

kói élve cápahorgászásra, szárítva és porrá őrlve orvosi célokra használják.

Hasonló mitoszok övezik a harciasan viselkedő sivatagi varánuszt (*Varanus griseus*), amely – a néphit szerint – farka segítségével képes egy méter magasfa felugrani, hogy elharapja a szamar, ló, teve vagy a gazdájuk nyakát. Ha ez nem sikerül neki, farkával felrepesztí az ember bőrét, eltöri a teve lábát vagy sterilizálja a férfit. Hogy ez utóbbinak lehetett-e valóságalapja, azt nem tudjuk, mindenesetre további legendákkal is felruházták a varánuszokat, például hogy éhesen megtámadják a tevét. Ezek után mi sem természetesebb, hogy testrészeik gyógyító erejűek...

A varánusz a legenda szerint a selyemkórófélek családjába tartozó *Pergularia tomentosa* tejnedvében fürdik, hogy immunissá váljon a kígyómarásra, de minden harc után újra meg kell mártóznia benne. Így már-már természetes, hogy a feje kígyómarás elleni talizmán az arab és tuareg törzseknél.

Az orvosi szkink (*Scincus scincus*) – vagy ahogy a helyiek hívják: a „sivatagi hal” – a sivatagi nomádok legfontosabb tápláléka. Vadászata a gyerekek játéka, ami nem lebecsülendő „móka”, hiszen a homokdűnéken napozó szkink méterekről észleli az embert, és villámgyors fejsegrással eltűnik a laza homokban. A nyúzott, szárított és datolyával kevert szkinkhús a karavánok egyetlen fehérjeforrása, amit a tevékre akasztott bőrtáskákban magukkal vihetnek.

A szkink szerintük ürmöt (*Artemisia*) eszik, ami gyógynövény – a fehér ürömben lévő abszintin a gyomorbagok ellen-szere –, így a gyíknak is gyógyító erőt tulajdonítanak, sőt, valamilyen formában még afrodiziákumként is használják. Ezen nagyszerű tulajdonságai miatt már az ókorban is importálták Európába, Kairón keresztül. Persze akik nem ismerik, félnek tőle, amire a vékonyabb fajok, például az ércesgyíkok (*Chalcides* spp.) kígyószzerű alakja lehet a magyarázat. Talán emiatt tartják a nagyobb fajok (pl. a berberszkink – *Eumeces algeriensis* stb.) harapását mérgesnek. Szkinkek preparált, üvegfedelű dobozokba ragasztott példányaival leggyakrabban a tunéziai bazároknak találkozhatunk.

Égészen más a helyzet a kígyókkal, amelyek nemcsak a kígyóbüvölők kosaraiba, de az illegális állatkereskedelem révén szerte a világba is eljutnak. A kígyóbüvölőkről következő számunkban írok bővebben, most áttérek a piac további

Lisztesszákban rögtönzött turkáló, mely napon aszalt kaméleonokat és egyéb csodaszereket rejt. Marrakesh, Marokkó

szereplőire, az állatkereskedőkre, akik már a szuk (a bazar helyi elnevezése) eldugott részein, mintegy nagykereskedőként működnek. Ezen emberek sok esetben fűszer- vagy parfümkereskedő dinasztiák késői leszármazottai, akik az Európából vagy Amerikából érkezett állatkereskedők unszolására fogtak bele a jóval nagyobb haszonnal kecsegtető élőállat-kereskedelemben. Jó példa erre egy, a magyar kereskedők által is jól ismert egyiptomi specialista, aki egy Kairó melletti kisvárosi családjának szegényes szobájából indulva 20-30 év alatt immár az egész világot ellátó nagykereskedővé nőtte ki magát. Habár a család saját „expedíciókat” is indít, leginkább a nomád életmódot folytató beduinok szállítják nekik az árut, amit azután légipostával küldenek távoli országokba.

Általánosságban elmondható – akár csak más népeknél szerte a világon –, hogy az észak-afrikaiak is rettegnek a kígyóktól, és függetlenül azok mérges vagy nem mérges voltától, rögtön agyonverik őket.

Ide tartozik, hogy az élővilágra nézve talán legkárosabb piaci résztvevő a harmadik csoport – akik kizárólag azért fognak be állatokat, hogy azokat leölve, preparálva vagy emléktárgyat készítve belőlük, azokat az országukba látogató turisták-

Akár kanári is lehetne, de ének híján a kalitkában tartott fiatal kaméleon csak a házba tévedő rossz szellemeket kergeti el. Marrakesh, Marokkó

Ezekből már nem lesz cumi. Tüskésfarkúgylík, Marrakesh, Marokkó

nak adják el. Nagy mennyiségben árulnak gyatrán preparált kígyókat, aminek következtében a terepen mozgó kígyász már egyre ritkábban találkozik a korábban gyakorinak mondható fajokkal, például a szarvasvipérakkal (*Cerastes* spp.).

A „souvenir-piac” által leginkább veszélyeztetett fajok közé tartoznak a szárazfölditeknősök, amelyeket apró méretük és bájos megjelenésük miatt élve is könnyűszerrel rá lehet tukmálni a bazarban portyázó turistákra (*Lásd keretes írásunkat!*).

Az észak-afrikai országok iskoláiban felvilágosító kampány indult a környezet és az élőlények védelmében, de a legnagyobb veszélyt továbbra is a turisták által gerjesztett vásárlóigény jelenti. Saját tapasztalataim alapján elmondhatom, hogy

a bazarban bóklászó szuvenirvásárlók közül csak az nem vásárol és van tisztában a tiltó rendelkezésekkel (Washingtoni Egyezmény stb.), akit egyébként is érdekelnek az állatok. A többi ember csak nevet ezen, és nem törődik még azzal sem, hogy hiába veszi meg a preparált kígyókat vagy a teknőspáncélból készült hangszert, mert azt a határon eldobozzák tőle.

– *Annyira olcsók ezek, maximum elveszik a vámosok. Na és? – jön a válasz...*

Felhasznált szakirodalom:

Highfield, A. C., Bayley, J. R. (2006): Folklore, myth and exploitation of reptiles in Morocco and Tunisia. <http://www.tortoisetrust.org/articles/exploit.html>

A fűszer-, gyógynövény- és állatkereskedés apáról-fiúra szálló tradíció. Marrakesh, Marokkó

